

Nykysuomen huoltoa

TERHO ITKONEN *Retkiä nykysuomeen*. Tietolippas 83. SKS, Kerava 1979. 182 s.

Uuteen tietolippaaseen Terho Itkonen on koonnut loppuunmyydyin tietolippaansa »Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa» (1966) kirjoitukset tarkistettuina ja lisäksi joukon uudempia, muualla aikaisemmin julkaistuja kirjoituksiaan. Sekä entiset että uudet kirjoitukset koskevat kielen kehittämistä ja huoltoa. Aihepiirinsä perusteella ne on ryhmitetty neljään osastoon.

Ensimmäisen osaston muodostaa yksinään virkaanastujaisesitys »Nykysuomen kahdet kasvot» (1966), joka oli mukana aikaisemminkin tietolippaassa. Myös toisen osaston sisältö on ennestään tuttua: »*Mellakoihin* vai *mellakoihin?*» (1957) ja »*-siin* vai *-hin* monikon illatiivissa?» (1959), siis kolmitavuisten nominien heikkoasteista monikkovartaloa ja mon. illatiivin *-siin*-päätteen käyttöalaa käsittelevät laajat artikkelit. Kolmas osasto »Kielenkäytön lohkoja» sisältää sekä entistä että uutta. Entistä on »Ensyklopedista nykysuomea» (1961), jonka lähtökohtana on Otavan ison tietosanakirjan kielenkäyttö. Uusia artikkeleja on kaksi.

»Miten virkasuomi viestii» -artikkelin lähteenä on verohallituksen julkaisema opasvihkonen »Täytämme veroilmoituksen». Artikkelin ilmestyi 1978 Aamulehdessä ja Virittäjässä, ja sen alkuperäisenä nimenä Virittäjässä olikin kuvaavasti »Verokarhun puhuteltavana». Esimerkit edustavat siis viranomaiskieltä, joka on tarkoitettu kaiken kansan ymmärrettäväksi. Ne ovat omiaan vakuuttamaan epäuskoisenkin siitä, että on tarvittu virkakielikomiteaa ja että tarvitaan toimia virkamiesten ja yleisön välisen kielimuurin kumoamiseksi. Erityisesti Itkonen tarkastelee vero-oppaan tekstistruktuurin ja lauserakenteen heikkouksia, mutta osansa saavat myös sanaston turhat arkaismit ja vaikeaselkoiset uudisilmaukset.

»Nimiä miljoonittain» (osa ilmestynyt Aamulehdessä 1965) on voimakas puheenvuoro paikannimistön perinnearvojen puolesta. Ne voivat joutua vaaraan esim.

silloin, kun uusille liikennepaikoille valitaan nimiä, kun suomalaistuvan ruotsalaisalueen paikannimiä mukautetaan suomeen, kun annetaan nimiä kuntaliitosten tietä syntyneille uusille kunnille tai kun nimetään kesämökkejä ja muita uusia asuinpaikkoja. Itkonen korostaa perinteiden arvoa turhankin jyrkästi. Toki perinnäisten nimien rinnalle ja sijaan aina on syntynyt myös uusia nimiä; nimistöön ovat jättäneet jälkiään historian eri vaiheet. **N**imistön osaksi ovat jo luontuneet viime vuosisadan Toivolat, Ihantolat ja Ilomäet, eivätkä nykyhetken maallepakoa kuvastavat Suvelat, Kesäniemet ja Päiväharjut ole periaatteessa sen huonompia nimiä. **N**e eivät ole osoituksena vandalisista vaan pienistä inhimillisistä toiveista.

Neljäs osasto »Ilmaisun pulmia» sisältää kielenhuoltokirjoituksia, jotka ovat ilmestyneet vuosina 1956—79 *Virittäjässä* (osa lisäksi jossain muussakin julkaisussa). **N**iitä on kolmetoista, ja viisi niistä sisältyi aikaisempaankin tietolippaaseen. Useimmat käsittelevät sanastoa.

Sanastoaiheisilla kirjoituksillaan Itkonen pyrkii edistämään kielen täsmällisyyttä. Kysymys on usein kahdesta samakanlaisesta johdoksesta, josta toinen on pyrkimässä toisen vakiintuneelle merkitysalueelle. Johdoksia, joiden reviiriä Itkonen puolustaa, ovat esim. *jäännös* (vrt. *jäänne*), *paikantaa* (vrt. *paikoittaa*), *tallentaa* (vrt. *taltioida*), *ennustaa* (vrt. *ennakoida*). Näissä tapauksissa »hyökkääjät» ovat sinänsä moitteettomia, omassa erityismerkityksessään tarpeellisia sanoja. Toisinaan elintilaa yleiskielessä pyrkii valtaamaan ilmaus, joka ei omalla erityisalallaankaan ole kovin hyödyllinen. Tällainen turha ilmaus on esim. juridisesta kielestä yleiskieleen tunkeva *pääsääntöisesti* (vrt. *yleensä, tavallisesti*).

Syntaktisia kirjoituksia on kolme. Koko valikoiman iäkkäin kirjoitus on essiivin käyttöä koskeva »Kuoli vilustumisen seurauksena», joka ilmestyi *Virittäjässä* jo 1956. Tarkastelun ja hylkäystuomion kohteena ovat lauseet, joissa essiivimuoto ei määritä lauseen subjektia tai objektia vaan koko lausetta. Esim. lehti uutisen lauseessa »Onnettomuuden seurauksena menetti pyöräilijä henkensä» ei onnetto-

muuden seuraus ole pyöräilijä vaan se, että hän menetti henkensä. Essiivimuodon ja subjektin (tai objektin) tarkoitetta ei voida samastaa, mikä Itkosen mukaan olisi essiivin käytön moitteettomuuden ehto. **M**utta onko syntaktinen perustelu riittävä, ja miten virhe-esimerkkien kaltaisiin lauseisiin suhtautuu nykyinen kielitaju? Varsinkin *seurauksena* ja *tuloksena* -essiivien käyttö tuntuu niin tavanomaiselta, että siihen tuskin tulee kiinnittäneeksi huomiota. Kysymys kannattaisi ehkä ottaa uuden aineiston valossa uudelleen tutkittavaksi.

Yhdyssubstantiivien nominatiivi- ja genetiivialkuisuutta Itkonen käsittelee kiintoisassa kirjoituksessa »Hinnanmuutos, veronhuojennus, väestönsiirros» (vuodelta 1977). Tärkeäksi päämääräksi hän näkee sanasarjojen yhdenmukaisuuden. Koska *muutos*-loppuiset yhdyssanat yleensä ovat genetiivialkuisia (*muodonmuutos, elämänmuutos, osoitteenmuutos*), ei tulisi hyväksyä sellaisiakaan poikkeuksia kuin (yhteiskunnan) *rakennemuutos* ja lääketieteen termit *iho-*, *keuhko-*, *verisuonimuutos*. Tosin hän myöntää, ettei näissä ole etualalla niinkään se, että iho, keuhkot jne. ovat muuttuneet, kuin se, että ihossa, keuhkoissa jne. on tapahtunut erilaisia muutoksia; tältä kannalta nominatiivia voisi pitää mahdollisena. Sijanjaihteluun tuntuisi kytkeytyvän hyvinkin selvä merkitysero. *Rakenteenmuutos* ja *ihonmuutos* ovat varsin totaalisia muutoksia, ts. genetiiviä ei voi tulkita muuksi kuin subjekti- tai objektigenetiiviksi. *Rakennemuutos* ja *ihomuutos* taas voivat olla vähäisiäkin yhteiskunnan rakenteessa tai ihossa tapahtuvia muutoksia, ts. nominatiivi soveltuu lokatiivin edustajaksi. Jos siis pyritään muodon yhtenäisyyteen (aina genetiivi), menetetään mahdollisuuksia ilmaista semanttisia eroja. Tämäkin kielenhuollossa kyllä paljon esillä ollut kysymys ansaitsisi entistä yksityiskohtaisemman lingvistisen tarkastelun.

PÄIVI RINTALA